

Олексій Бурлаков
Сергій Гармаш
Андрій Гірник
Юрій Горбань
Діана Дуцик
Марія Золкіна
Роман Шутов

ІНФОРМАЦІЙНА СИТУАЦІЯ В ПРИФРОНТОВИХ РАЙОНАХ:

діагностика ризиків та шляхи їх подолання

Аналітичні
записки

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ОПИС МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ЧАСТИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ Гірник А., Золкіна М.	5
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ Гірник А., Золкіна М.	6
Джерела інформації	6
Критерії вибору джерел та каналів інформації	7
Актуальна інформація: доступність, рівень задоволеності, запит на конкретні теми	8
Вакуум довіри	10
Телебачення для прифронтових населених пунктів: пошук шляхів покращення ситуації	12
Можливості покращення ситуації в сфері друкованих ЗМІ та інтернету, використання інших форм інформування населення	13
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ Бурлаков О., Гармаш С., Горбань Ю., Дуцик Д., Золкіна М., Шутов Р.	14

ВСТУП

В умовах продовження збройної агресії Росії проти України, що триває від 2014 р., фактичної окупації частини території України та особливо складних умов управління прифронтовими територіями, що перебувають під контролем української влади, питання інформаційної політики держави на цих територіях (у перспективі – і з охопленням окупованої частини Донецької та Луганської областей) – без перебільшення, фундаментально важливе. І в короткостроковій перспективі – задля підтримки процесів відновлення повноцінного життя та управління прифронтовими територіями. І головне – в стратегічній. Адже без «голосу» України на територіях, які перебували під окупацією, були повернені під юрисдикцію України, але досі подекуди демонструють неоднозначні настрої та оцінки конфлікту з Росією, на справжню реінтеграцію їх в суспільно-політичне та культурне поле України сподіватися не варто.

Перебільшень тут немає: у випадку з деякими районами і населеними пунктами вздовж лінії розмежування вже де-факто втрачено майже три роки. Втрачено, оскільки досі частина підконтрольних Україні населених пунктів не має українського теле- і радіомовлення або ж має дуже обмежений доступ до нього. Ще низку територій тільки у другій половині 2016 р. було забезпечено сигналом українського інформаційного ефіру. Як наслідок, маємо на практиці парадоксальну ситуацію: всю повноту державної влади у низці районів та населених пунктів забезпечує українська влада, але «коментує» цю реальність вивчати або здебільшого російський телепростір

або новостворені інформаційні канали та радіостанції самопроголошених «республік». Відтак, неспроможність Української держави забезпечити на всій без винятку підконтрольній їй території Донеччини та Луганщини належний доступ до українського теле- та радіоефіру на практиці обернулася заміщенням цього вакууму контентом російського інформаційного простору або так званих «республік».

Для аналізу наслідків такої ситуації від 2014 р. самих лишень статистичних показників рівня покриття прифронтових районів українським теле- і радіосигналом недостатньо. Більшої уваги, на наш погляд, заслуговує не вивчення фактів наявності чи відсутності доступу до різноманітних джерел інформації, а дослідження потенційного впливу статус-кво на громадську думку у населених пунктах вздовж лінії розмежування.

Щоб державна інформаційна політика в регіоні, і передовсім – у прифронтовій зоні, максимально відповідала реаліям, важливо мати результати діагностики проблеми «очима» місцевого населення. А саме – аналіз рівня довіри до різних джерел інформації, наявності запиту на інформацію з різних тем, а також задоволеності місцевими мешканцями доступністю інформації тощо. Відповіді на ці питання слугуватимуть основою для формування цілеспрямованої політики держави і в сфері інформаційних зусиль, і у ширшому сенсі – повноцінної реінтеграції як підконтрольних Україні районів Донбасу, так і тих, що нині розміщені де-факто під окупацією.

Опис методологічної частини дослідження

Гірник А., Золкіна М.

Для отримання найбільш «близької» до реальності картини громадських настроїв за об'єкти дослідження було вибрано населені пункти, розміщені у прифронтовій частині Донецької та Луганської областей, підконтрольній Україні. Відбір населених пунктів відбувався за двома основними критеріями: 1) близькість міста/селища/села до лінії розмежування і 2) повний або обмежений доступ до українського теле- та радіоефіру у

відповідних населених пунктах. Методом дослідження були фокус-групи з 9–10 осіб, що представляли різні вікові, соціальні категорії та мали різний рівень освіти. Основна мета дослідження – визначити стан інформаційного забезпечення населення у прифронтових районах та містах. Дослідження провів Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у вересні 2016 р.

Таблиця 1. Склад груп за віком та рівнем освіти

№ п/п	Місце проведення	До 30 р.	До 40 р.	До 50 р.	До 60 р.	Понад 60 р.	Із них з вищ./о.
1.	с/мт Станиця Луганська (Луганська обл.)		1	3	2	4	4
2.	с/мт Новопсков (Луганська обл.)	3	1	5	1		2
3.	с/мт Новопсков (Луганська обл.)	3	2		1	3	2
4.	с/мт Новгородське (Донецька обл.)	1	1	5	1	1	3
5.	м. Торецьк (Донецька обл.)	3	2	1	1	2	5
6.	село Зелене Поле (Донецька обл.)			2	3	5	3
		10	7	16	9	15	

З метою забезпечення відвертості і щирості висловлювань учасникам гарантувалася анонімність.

Дослідження у групах проводилися за стандартною процедурою. Спількування записувалося на диктофон. Кожне обговорення тривало близько 1,3–1,5 години, і в усіх групах розглядалися ті самі питання.

Окрім цього, для доповнення отриманих результатів фокусу-груп компетентною думкою Фонд «Демократичні ініціативи» провів два раунди консультацій зі стейкхолдерами: на місцевому рівні (на базі Обласних військово-цивільних адміністрацій у Донецькій та Луганській областях) та на центральному рівні (на базі Адміністрації Президента України із залученням представників органів влади та громадянського суспільства).

Результати дослідження

Гірник А., Золкіна М.

Джерела інформації

Доступ до українського телепростору у прифронтових населених пунктах, де проводилося дослідження, мають переважно ті домогосподарства, де встановлено супутникову антену. Це забезпечує диверсифікацію джерел отримання інформації і можливість вибору. Хоча більшість тих, хто має змогу дивитися і українські, і російські канали, стверджували, що новини отримують з українських каналів, а на російських – переважно переглядають фільми і розважальні передачі, в процесі дискусії виявляли обізнаність з російською версією ситуації в Україні, а часом не тільки обізнаність, а й солідарність із російським поглядом на події в Україні.

Зокрема, в Станиці Луганській українські канали можуть дивитися тільки ті, хто має супутникову тарілку. Ті, хто мають звичайну аналогову антену або приставку Т-2, дивляться тільки російське і «ЛНРівське» телебачення. Така сама ситуація в Торецьку, але там також є кабельне телебачення, на якому показують українські канали. В Новопскові та Новгородську за допомогою приставки Т-2 можна дивитися і українські, і російські кана-

ли. В селі Зелене Поле учасники стверджували, що російські канали можна безперешкодно дивитися по Т-2, а українські канали «глушаться».

З українських інформаційних програм учасники фокус-груп згадували новини на ТРК «Україна», Інтері, «1+1» та ICTV. Деякі рідше згадували новини на Першому каналі, СТБ, 112 каналі та NewsOne.

Радіостанції як джерела інформації мають менший попит. Частина респондентів зазначала, що дротове радіо не працює п'ять і більше років на відповідних територіях, а деякі респонденти про існування дротового радіо взагалі не знали. Наприклад, на відміну від українських телеканалів, дротове українське радіо в Станиці Луганській працює, втім учасники фокус-груп вважають, що його немає. Водночас респонденти висловлюють припущення, що сигнал українського бездротового радіо на цих територіях спеціально «глушиться» з боку Росії та самопроголошених формувань.

Окремої уваги заслуговують друковані ЗМІ як джерела інформації для місцевого населення. Рівень поширеності та доступності газет різний

у тих населених пунктах, що були охоплені дослідженням. Так, у Станиці Луганській стаціонарного газетного кіоску, за словами респондентів, немає. Тому придбати газети, навіть за наявності інтересу до них, є проблемою: це можна зробити або на пошті, або користуватися тими, що доступні в бібліотеці. При цьому запит на подібні точки з продажу друкованих ЗМІ учасники фокус-груп формулювали достатньо чітко, при цьому вказували, що купувати періодичні видання могли б і люди, що перетинають пункт пропуску з боку окупованої території. В інших населених пунктах, де загальна інфраструктура краща, як то у Новопскові (Луганська область) чи Торецьку (Донецька область), газети і журнали більш доступні й продаються вільно.

Інтернет також має попит, але доступ до нього не всюди однаковий. Особливо – у тих районах, що досі потерпають від обстрілів. За власними оцінками учасників фокус-груп, інтернет доступний близько 50% місцевого населення, а от серед молоді цей відсоток – істотно вищий, до 100%.

Окремим джерелом інформації можуть виступати сайти місцевих органів влади – місцевих адміністрацій, зокрема, але це не повсюдне явище, до того ж є претензії до якості та обсягу інформації, що розміщується на цих сайтах.

Одним із популярних джерел інформації є чутки. На думку місцевих активістів, чутки часто поширюються цілеспрямовано. Коли це відбувається, то інформація «запускається» через конкретних «відповідальних» за

певну ділянку (вулиця, квартал тощо) людей.

В такій ситуації – обмеженого доступу навіть до якоїсь однієї категорії українських ЗМІ, а також накладання на цей вакуум контенту російських та сепаратистських телеканалів та радіостанцій – поширеною є думка, що **правдивої та об'єктивної інформації немає взагалі від жодного з наявних джерел**. Є запит на вищу активність місцевої влади у сенсі поширення важливої для місцевого населення інформації.

Цілком зрозуміло, що жителі прифронтових населених пунктів з контрольованого Україною боку достатньо обізнані і щодо стану справ на окупованих територіях. Так, вони отримують значно більше інформації про ситуацію в так званих республіках, аніж мешканці інших регіонів чи навіть більш віддалених від лінії розмежування районів та населених пунктів. Основними каналами надходження інформації та даних про «ЛНР» та «ДНР» у цьому разі виступає російське телебачення, сепаратистські телеканали та радіостанції. Однак ті, кому доступні українські теле- та радіосигнали, вказували і на них, як на джерело інформації про те, що відбувається по іншій бік лінії розмежування. Традиційно, чутки та інформація від знайомих і рідних також були названі як таке джерело. У прифронтових районах це особливо активний канал, зважаючи на наявність та найчастіше – підтримання певних родинних та особистих контактів з людьми, що продовжують жити на окупованій території, а також можливість перетинати лінію розмежування.

Критерії вибору джерел та каналів інформації

Визначити критерії, за яким населення робить вибір між різними джерелами та каналами інформації, виявилось непростим завданням. Так, з одного боку, люди перераховують, що саме вони дивляться і слухають, але з іншого, виокремити конкретні критерії вибору не можуть.

Поза тим, серед тих критеріїв, що респонденти могли виокремити, варто відзначити: **1) оперативність інформування і 2) наявність інформації про місцеві події**. Окрім цього, респонденти, коли оцінювали телепередачі, акцен-

тували більшу зацікавленість у програмах в прямому ефірі.

Якщо ж брати до уваги саме оперативність подання інформації та її «прив'язку» або близькість до місцевого контексту, то часто респонденти зазначали: російські канали, на їхню думку, в зоні конфлікту за цим критерієм виграють.

Загалом, підсумовуючи оцінки та настрої учасників фокус-груп в питанні довіри до різних засобів масової інформації, можна сказати: ситуацію з обмеженим або відсутнім доступом

до українських ЗМІ посилює ще й те, що довіри до інформації з українських джерел загалом мало. Це пов'язано, на думку респондентів, по-перше, з тим, що в українських ЗМІ трапляються викривлення інформації, і поряд з традиційною пропагандою це обов'язково потрапляє в поле зору російських і сепаратистських ЗМІ, які «розкручують» її ще більше; по-друге, російське телебачення і радіо домінує у прифронтовій зоні, і довіра до нього підсилюється тим, що його інформацію здебільшого підтверджують родичі та знайомі, які перебувають на окупованій території і ретранслюють інтерпретації російських і сепаратистських ЗМІ.

Так, російське телебачення і радіо домінує у прифронтовій зоні. Українські ЗМІ часом недо-

ступні або менш доступні і менш численні, ніж російські. Скорочення точок дротового радіо позбавило українську владу важливого каналу донесення інформації до громадян у прифронтовій зоні. І якщо з боку Росії та сепаратистів іде перешкодження українському радіо і телепрограмам (глушіння), то аналогічна робота з українського боку відсутня. Частина представників місцевої влади, а разом з нею місцеві ЗМІ, не зайняли активної проукраїнської позиції. Тому проукраїнські активісти на місцях можуть відчувати себе меншістю, яка не має підтримки місцевої влади і діяльність якої істотно обмежена через несприятливий інформаційний фон, створений російськими та сепаратистськими ресурсами.

Актуальна інформація: доступність, рівень задоволеності, запит на конкретні теми

В умовах дефіциту українських ЗМІ у прифронтовій частині Донеччини та Луганщини парадоксальність ситуації доповнюється відносною або повноцінною налагодженістю всіх адміністративних процесів управління цими територіями, включно із поверненням до повноцінного функціонування органів місцевого самоврядування. В цій ситуації окрема частина аналізу присвячена вивченню того, а як саме населення ставиться, сприймає, розуміє чи трактує те, що працює на практиці, але не висвітлюється в інформаційному просторі. Іншими словами, як населення, яке споживає інформацію здебільшого з російських або сепаратистських джерел, покладається на чутки і перекази знайомих, має низький рівень довіри до українських ЗМІ, навіть якщо вони доступні, оцінює діяльність органів влади і самоврядування, тобто те, завдяки чому на цих територіях підтримується повноцінна життєдіяльність.

Під час фокус-групових дискусій респонденти розділилися на декілька умовних груп на основі рівня їхнього інтересу до діяльності місцевої влади загалом і рівня задоволеності тією інформацією, яку вони про це отримують.

Так, група умовних активістів виказувала надзвичайно високий інтерес до того, як саме працюють органи місцевої влади і в той же час

вказувала на те, що наявної інформації для них недостатньо. Вони хотіли б мати інформацію про плани, виконання обіцянок, використання коштів, культурні та інші заходи і часто були незадоволені обсягом інформації, яка надходила безпосередньо від органів влади. Водночас група достатньо поміркованих у своїй зацікавленості місцевими справами мешканців, які загалом були менш активними з точки зору своєї діяльності і запитів на інформацію, зазначали, що їх переважно хвилюють теми забезпечення базових потреб – постачання води, електроенергії, можливі відключення тощо.

Якщо ж є потреба в отриманні конкретної інформації, то місцеве населення переважно дістає її одним із таких шляхів: 1) телефонують і з'ясовують питання самостійно (черговому в адміністрації, черговому в службах райелектрики, райгазу тощо); 2) телефонують знайомим, що дотичні до міських, районних служб, або до знайомої активної людини, яка з'ясувала питання, подзвонивши в служби, і поширює отриману інформацію серед знайомих; 3) шукають через інтернет (зокрема, заходять на сайт місцевої поліції) або звертаються до знайомих, які активно користуються інтернетом; 4) звертаються до продавців магазину, які інформацію про відклю-

чення електричного струму намагаються першочергово з'ясувати, бо від цього залежить робота холодильників та іншої техніки; 5) шукають на дошках оголошень (біля адміністрації, житлових будинків, у магазинах); 6) читають місцеву пресу чи заходять на сайт адміністрації (про планові ремонти мереж, наприклад); 7) через так зване «сарафанне радіо».

Під час дискусій вдалося з'ясувати перелік тих питань, які входять до кола інтересів місцевих жителів і відповіді на які вони хотіли би знати.

Отже, у прифронтових населених пунктах місцеві жителі демонстрували запит на отримання інформації від органів місцевої влади у таких сферах і щодо таких тем:

- Весь спектр питань і планів щодо комунальних проблем: інформація про ремонтні роботи, відключення, забезпечення теплом шкіл, освітлення вулиць тощо.

- Запуск роботи українського телебачення.

- Заходи з перешкоджання російському та сепаратистському теле- та радіомовленню на прифронтових територіях.

- Транспортна інфраструктура: від проблеми ремонту доріг – до налагодження прийняттого транспортного сполучення, порушеного після початку бойових дій.

- Перспективи працевлаштування.

- Загальна стратегія розвитку відповідних районів чи міст, плани роботи місцевої влади.

- Організація системи психологічної допомоги населенню на прифронтових територіях.

- Організація сталої системи сповіщення місцевого населення про заходи, що плануються найближчим часом (принаймні – на стендах оголошень).

- Більша прозорість діяльності місцевої влади, звітність перед громадою, створення не «кишенькових» рад, а залучення активних та кон-

структивних представників місцевих громад.

- «Земельне питання»: яких нововведень очікувати, як юридично правильно управляти своєю землею, адже в селах практично кожна родина володіє земельними паями.

До органів центральної влади респонденти також сформували свій перелік запитань та сфер інтересу:

- Перспективи завершення війни на Донбасі.

- Надто повільний темп реформ та змін, що має негативні наслідки і для країни в цілому, і в контексті протистояння з Росією та «ЛНР/ДНР».

- Жорсткі заходи задля припинення теле-, радіомовлення російських та сепаратистських ЗМІ на території України.

- Винятково об'єктивне висвітлення поточних подій навколо тем конфлікту – будь-які перекручування та неточності викликають обурення і недовіру місцевих мешканців.

- Рівень цін та тарифів, особливо – ціни на ліки.

- Відсутність умов для гідного працевлаштування.

- Соціальна політика, робота соціальних служб.

- Боротьба з проявами або фактами сепаратизму.

- «Відірваність» вищого керівництва держави від реального стану справ на Донбасі, нерозуміння реальних процесів, загроз та ризиків, що очевидні місцевим мешканцям.

Таким чином, населенню прифронтових територій не вистачає інформації з багатьох питань. Це і широкі питання, «коли закінчиться війна», і питання працевлаштування, зростання цін на комунальні послуги, продукти і ліки. Надзвичайно актуальним є проблема інформаційної політики (недоступність або нестабільний доступ до інформації від українських каналів радіо і телеба-

чення). Чимало питань до місцевої влади – стан доріг, робота транспорту, виконання взятих обіцянок, більша відкритість влади, доступність інформації про діяльність влади, ремонти й аварійні ситуації, стратегія розвитку регіону та перспективи створення робочих місць.

Загальною тенденцією є те, що більш активні мешканці більш незадоволені обсягом інформації,

що надає їм місцева влада, і вважають цей обсяг вкрай недостатнім. Дефіцит інформації створює сприятливе середовище для поширення чуток, зокрема таких, що дискредитують українську армію або українську владу. На думку проукраїнських активістів, чутки виникають і передаються не стихійно, а цілеспрямовано, і дотичні до цього про-російські сили та представники «старої» влади.

Вакуум довіри

Абсолютно переважна більшість вважає, що ЗМІ, зокрема і українські, не дають правдивої інформації про події в державі і особливо – щодо поточних подій на Донбасі. Інформація вважається або неповною, або зумисне викривленою. Тому деякі учасники фокус-груп навіть зазначали: жодному джерелу інформації в контексті війни не довіряємо, покладаємося або на особисте спілкування з представниками ЗСУ на місцях, або ж на «власні очі».

В ситуації, коли є доступ до українських телеканалів, і населення може сформулювати деякі оцінки, то основних претензій до українських теле-ЗМІ декілька. По-перше, це неправдива інформація:

«Возмущает, что украинское телевидение пытается победить ложью ложь. Как это? Количество погибших и так далее».

«Ежедневно мы видим эту ложь. Ежедневно мы знаем, сколько поступило в больницу раненых, сколько погибших через наш морг. Тут же включаем телевизор, там говорится – на всей протяженности фронта 2 раненых. Мы знаем, что у нас только 9. Такие накладки, серьезные».

По-друге, українським ЗМІ закидають суперечливість інформації, яку вони подають:

«Я одного разу чув, але, може, неправильно зрозумів. Передає Лисенко. В зоні АТО один

загинув, троє поранено. У відповідь вогонь не відкривали, у сепаратистів 12 чоловік загинуло. Звідки вони загинули, як не відкривали вогонь».

«Вот, допустим, один канал выставляет Надежду Савченко как конкретного врага украинского народа. Они так и говорят, мол, враг народа. Другой канал ее показывает героем. И видно, что дело не в Савченко, а в тех людях, кто управляет этим каналом».

По-третє, непрофесійність українських журналістів:

«Або передають: «На Маріупольському напрямку – в місті Красногорівка, Мар'їнка...». Я сиджу і кажу, де Маріуполь, а де Красногорівка і де Мар'їнка?»

«Некомпетентность самих журналистов. Они приезжают на территорию, они даже иногда не знают, как называется населенный пункт».

«Я не про «джинсу», а про грамотность самих журналистов. Журналисты очень низкого качества. Они путают километры и метры. Простые, элементарные вещи».

По-четверте, заангажованість каналів і журналістів, їх ігнорування громадської активності, смакування скандалами й сварками, викриття, робота «за редакційними завданнями», а не пошук свіжої інформації:

«Потом еще ангажированность каналов. Центральные каналы делают сюжеты, которые им нужно. А не то, что есть».

«У них задание – они не снимают сюжет о событиях. А задание, под это задание надо снимать кадров. Всё. То есть, не такую мы журналистику себе представляем. Они не ищут ситуации. Они просто приезжают с готовой уже информацией, под которую надо наложить картинку, которые они наснимают. И всё».

«Я, как представительница общественной организации, проводила здесь впервые в городе круглые столы, тренинги. Я тоже звонила по всем каналам – понимаете, что начинается движение? Развитие сознания проукраинского! Это тоже никого не интересует. Нужны, наверное, распятые мальчики».

«Уровень стал ниже журналистики. Охотятся за какими-то сиюминутными дешевыми сенсациями, и тут же через полчаса их опровергают. Никто за это не несет никакой ответственности, у людей в голове каша. Даже не знают, о чем думать».

«Чувствуется, что нет такого, чтобы доверять украинскому телевидению в полноте. Поэтому видно, что журналисты, они тоже... Немножко люди продажные».

Як наслідок, люди або взагалі відмовляються давати оцінки правдивості та об'єктивності роботи ЗМІ, або довіряють інформації «з перших вуст», тобто від очевидців, але і від тих, хто переказує якусь інформацію нібито від очевидців – за фактом, покладаються на чутки. А за посиленого інформаційного тиску російських ЗМІ така «інформація» має відверто антиукраїнський характер. Є група людей, які свідомо дивляться тільки російські та сепаратистські канали.

Надзвичайно важливо, що паралельно під час дискусій у фокус-групах вдалося виявити деякі сильні, на думку учасників, сторони російських ЗМІ. Такими, зокрема, вважаються єдина інформаційна політика різних російських медіа – на цьому наголошували респонденти без вищої

освіти, які в той же час були незадоволені надто відмінними точками зору на певні події, що транслюються українськими медіа.

Ще однією сильною стороною російських ЗМІ є те, що вони увиразнюють і пропагують те позитивне, що відбувається в Росії, тоді як українські ЗМІ, на думку респондентів, зосереджені на показі негативних подій (аварій, кримінальної хроніки, корупції тощо).

Окрім цього, респонденти зазначали, що рівень роботи російських ЗМІ їм видається достатньо високим, коли мова йде про патріотичну та ідеологічну складову контенту, який вони формують та показують. І в той же час українським ЗМІ дорікали недостатньою увагою до формування почуття патріотизму під час журналістської роботи. Жителі прифронтових районів вказували на те, що «російський патріотизм» впроваджується їхніми ЗМІ системно, зокрема, в культурно-освітніх, спортивних передачах, і непомітно починає сприйматися як єдино правильна політика та позиція.

Четвертою, поширеною у думці учасників дослідження, сильною стороною російських джерел інформації є їхня перевага в плані оперативності висвітлення подій щодо конфлікту на Донбасі. Інформація з'являється швидко, є «картинки» з місця подій, говорять про те, що відбувається тут і зараз. Українські ж ЗМІ натомість найчастіше запізнюються з такими репортажами «з полів»: показують те, що відбулося декілька днів до виходу сюжету в ефір і в такий спосіб новина вже не викликає необхідного резонансу та інтересу.

Загалом можна підсумувати, що довіра до українських ЗМІ в прифронтових районах невисока. Навіть проукраїнські активісти визнають численні випадки подачі неправдивої інформації і некомпетентності журналістів. В умовах, коли російські й сепаратистські ЗМІ відстежують і широко висвітлюють кожну помилку українських засобів інформації, це призводить до ще більшої дискредитації українських джерел інформації у населення. Без обмеження доступу населення цих територій до користування російськими і сепаратистськими ЗМІ і забезпечення стабільного прийому українського телебачення і радіо довіра до українських джерел падатиме й надалі.

Телебачення для прифронтових населених пунктів: пошук шляхів покращення ситуації

В ситуації, що склалася на прифронтових територіях, місцеве населення має свої погляди і деякі власні «рецепти», як покращити стан справ у сфері інформування населення, а також державної інформаційної політики у таких проблемних районах загалом.

Так, найбільш очевидним та нагальним лишається налагодження стабільної ретрансляції і прийому українських каналів по всій території Луганської і Донецької областей, що підконтрольна Україні:

«Надо, чтобы заработали телевизионные каналы украинские, это в первую очередь. А на счет радио? Ну тоже. И радио».

«Чтобы заработали наши украинские каналы. Именно аналоговые. Потому что не всем доступно цифровое. И радио заработало».

«У меня одно желание – чтобы в украинском городе было украинское телевидение. Чтобы оно было настолько мощное, как с ДНР каналы мы здесь смотрим».

Другим актуальним заходом жителі прифронтових населених пунктів вважають організацію трансляції українських каналів на окуповані території.

Працювати варто не тільки в напрямку створення технічних можливостей для повного покриття територій українським теле- та радіоэфіром, але і над контентом, який через ці канали пропонуватиметься населенню. Місцеві мешканці вважають, що необхідно спланувати заходи, які сприятимуть залученню глядачів прифронтових територій до перегляду саме українських теле- і радіопередач, адже навіть наявність сигналу не означає автоматичної переорієнтації місцевого населення з російських та сепаратистських ЗМІ на українські. Особливо жителям прифронтових територій важливо бачити на центральних телеканалах такі сюжети про війну та життя на Донбасі, які були би безпосередньо «прив'язані»

до місцевого рівня і реальних подій на Донеччині та Луганщині:

«Ну, на фоне того, как сегодня всё происходит, можно же создать передачу, и показывать по телевизору мнение людей прифронтовых городов. Сегодня – в Торецке. Завтра – в Авдеевке. Чего не показать это по телевидению?».

З точки зору комфортності перегляду тих чи інших телепрограм, якщо мова йде про телебачення, то учасники фокус-груп нарікали на надмірну кількість реклами в телевізійному ефірі та радили державному (суспільному) телебаченню відрізнятись від комерційних каналів шляхом істотного зменшення рекламного компоненту в ефірі. Для каналів суспільної мережі мовлення жителі прифронтових територій називають обов'язковим висвітлення подій на Донбасі, причому з максимальною кількістю сюжетів «з місця» і обов'язково – без спроб викривити та подати інформацію неправдиво чи необ'єктивно (жителі інших регіонів можуть цього викривлення не відчувати, але місцеві – побачать і довіра до українських ЗМІ спадатиме).

Щодо контенту не пов'язаних із війною матеріалів, то населення демонструвало запит на достатньо конкретну інформацію щодо нагальних для пересічних громадян проблем та можливостей їх вирішення. На думку учасників дискусій, попит мали б передачі інформативного та аналітичного характеру, особливо, якщо вони дають конкретні відповіді на конкретні запитання. Є запит на дуже вузькоспрямовану інформацію: роз'яснення юридичних аспектів права на пільги, дострокового виходу на пенсію, наявність вакансій, можливості для проживання та роботи для переселенців. Таку інформацію не нададуть російські канали, але вона вкрай важлива для населення.

Респонденти вказували на стратегічну важливість стимуляції розвитку кабельного телебачення в прифронтових районах. Кабельне телебачення – якісне і цікаве, з українським і між-

народним контентом, і може бути альтернативою російському, особливо, якщо російське почати глушити, хоча б у вечірній час, коли найбільше дивляться телевізор. Так частина учасників дис-

кусій бачить можливе вирішення проблеми із ретрансляцією українських телевізійних медіа в прифронтовій зоні.

Можливості покращення ситуації в сфері друкованих ЗМІ та інтернету, використання інших форм інформування населення

Слід провести моніторинг забезпечення українською пресою населених пунктів прифронтової зони і подбати про відкриття газетних кіосків там, де вони закриті. Особливо важливо відкрити кіоски там, де є пункти переходу, щоб газети могли купувати ті, хто приїжджає з ЛНР або ДНР, наприклад в Станицю Луганську:

«Чтобы была доступна пресса, именно периодическая пресса, регулярно можно было купить в любое время в киосках. Ну, и внимание, именно со стороны властей, к проблемам населения».

Варто залучати місцевих проукраїнських активістів до співпраці з редакціями місцевих газет і підготовки друкованої інформації (листівок, інформаційних листків тощо):

«Вот смотрите, даже когда мы чем-то занимались, делали какие-то листовки и клеили их, мы делали это за свои деньги и сами выдумывали текст. Если бы сейчас была какая-то помощь, не обязательно, чтобы нам платили. У меня есть работа. Но хотя бы были условия, кто-то бы нам помог с бумагой, с этими текстами, с клеем, с какими-то людьми. Я был бы только рад. Мы уже устали, потом нам надоело, оно у нас ушло на «нет»».

«И нам бы хотелось, чтобы сильные, мощные общественные организации, все-таки создали для проукраински настроенных общественников здесь газету. Свою, с нашими новостями. Листовку. Чтобы поддержали нас в этом плане. Будем её наполнять информацией. Мы, местные, проукраински настроенные».

Поряд з підсиленням роботи друкованих ЗМІ має бути інформування через сайти адміністрацій і паралельно через дошки оголошень, через розповсюдження оголошень у людних місцях

(магазинах, біля банкоматів). Варто відродити таку стару форму інформування, як стенди, де розміщені газети. Ми зазначали, що лічені люди ходять в бібліотеку, щоб почитати періодику. А така архаїчна форма донесення інформації, як стенди з газетами, безумовно, працювала б за умови їх розміщення в людних місцях (біля адміністрації, на вокзалах, біля особливо популярних магазинів і банкоматів).

Ще одне з побажань – частіше влаштовувати зустрічі керівників району, області з населенням:

«Глаза в глаза надо работать. Кроме радио, кроме интернета, кроме других опосредованных форм, надо находить формы, чтобы были глаза в глаза. Это не просто. В советское время были встречи на улицах руководства. Находить в пределах нынешних реалий формы, с людьми разговаривать не через посредство чего-то».

Зрештою, можна згодитися з респондентами, що найкращою формою агітації були б позитивні зміни в українській економіці:

«Люди просто разочаровались в этой власти, они уже ничему не верят».

«На текущий момент людям важна не так информация, чтобы поменять свое мнение об украинской власти, а реальные действия власти. То есть, сейчас мы и так находимся в прифронтовой зоне, плюс еще нет рабочих мест, некуда выехать, поднимаются тарифы. Каких-то конкретных льгот для зоны АТО нет, но это тяжело на законодательном уровне проработать. Но людям тяжело здесь жить, поэтому, я думаю, что только реальными действиями, если бы показала власть, что мы о вас помним, мы будем заботиться о вас. Если они это сделают, я думаю, они на свою сторону повернут очень большую часть населения».

Висновки та рекомендації

Бурлаков О., Гармаш С., Горбань Ю., Дуцик Д.,
Золкіна М., Шутов Р.

Виходячи з вищевикладеного, інформаційна ситуація на прифронтових територіях, які контролюються українською владою, потребує серйозного втручання задля нейтралізації впливу російської пропаганди і недопущення формування антиукраїнських настроїв на цих територіях або ж протидії вже наявній, але переважно латентній на сьогодні нелояльності до української державності.

Інформаційна політика у населених пунктах вздовж лінії розмежування особливо важлива і стратегічна за своїм значенням. Так, інформаційна ситуація саме на прифронтових територіях, з одного боку, має бути надійним «тилом» для адміністративних, політичних та економічних зусиль з повноцінного відновлення життя на цих територіях. Без як мінімум «неворожого», а в перспективі – об'єктивного і лояльного до української державності інформаційного поля більшість зусиль з управління цими територіями може виявитися марною, адже буде нівельована чи викривлена російським та сепаратистським «поясненням» всіх намагань українських органів влади, самоврядування, громадських організацій тощо. З іншого боку, саме ці території вже сьогодні є і будуть надалі своєрідним «містком» між підконтрольною Україні територією Донеччини та Луганщини та окупованою територією. Так, райони і населені пункти на лінії розмежування – це умовні «вузлові точки», де відбувається постійний обмін інформацією між контрольованою Україною територією і непідконтрольною їй. Накладання і перетин цих двох різних інформаційних просторів і вимірів посилюється індивідуальними контактами між населенням по обидва боки лінії розмежування. В перспективі саме

прифронтові території постануть в авангарді боротьби за інформаційну реінтеграцію окупованого нині Донбасу.

Оскільки ситуація має ознаки критичної, то її вирішення потребує ретельного планування, комплексного підходу, адекватного фінансування, а також – цілковитої синергії різних стратегічно важливих стейхолдерів: органів влади, самоврядування, засобів масової інформації, громадських організацій, аналітичних центрів, міжнародних та українських донорських організацій. Причому ця синергія повинна мати як горизонтальний, так і вертикальний рівні, об'єднуючи місцевий, регіональний та загальнонаціональний напрями спільної роботи. Нижче представлено рекомендації, що їх спільно розробили представники засобів масової інформації та аналітичного сектору з врахуванням досліджень громадської думки у прифронтових районах (фокус-групи) та закритих консультацій зі стейхолдерами в середовищі органів влади (на обласному та центральному рівнях), проведених експертами Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.

Отже, при формуванні комплексного плану вдосконалення інформаційної ситуації та його реалізації потрібно врахувати і забезпечити:

- Стабільний прийом і мовлення загальноукраїнських та місцевих теле- і радіоканалів. Повноцінне відновлення системи дротового радіо («Укртелеком»).
- Стимулювання (в тому числі економічне) розвитку кабельних мереж у Донецькій та Луганській областях (наприклад, заохочення пільговими податковими умовами тощо).
- Наявність у щоденних новинах центральних телеканалів об'єктивних новин про життя

прифронтових та окупованих територій.

- Підготовку спеціалізованого контенту для критичного осмислення новин сепаратистських та російських ЗМІ, подій на окупованих територіях.

- Системну технічну протидію мовленню сепаратистських теле- і радіоканалів на території України.

- Забезпечення населення прифронтових територій технічними можливостями приймати українські радіоканали (відновлення системи дротового радіо, безоплатна роздача приймачів, налаштованих на конкретні частоти, тощо);

- Напрацювання рекомендацій щодо термінологічного апарату висвітлення теми конфлікту на Сході України та досягання консенсусу ЗМІ щодо їх впровадження, зокрема, уникнення мови ворожнечі стосовно жителів Донеччини й Луганщини чи інших регіонів;

- Встановлення телевишки у Покровську.

- Спрощення тендерних процедур (зокрема, при встановленні телевишки), надання пільг щодо технічного забезпечення телерадіомовних проєктів на прифронтовій території.

- Доступність друкованих ЗМІ на територіях, їх доставку та постійну роботу кіосків з пресою, в тому числі і на пунктах переходів (зокрема, розповсюдження безкоштовних газет, інформаційних листівок).

- Розповсюдження масових газет з місцевими вкладками.

- Своєчасне та повне наповнення сайтів органів влади, комунальних служб.

- Захист мовних прав місцевого населення поряд із обов'язковим розвитком української мови в державних та освітніх установах.

- Створення інформаційних стендів, розміщених у людних місцях (біля адміністрації, на вокзалах та автостанціях, поблизу популярних магазинів і банкоматів). Пропозиція до міжнародних фондів підтримувати візуалізацію інформації.

- Організацію зустрічей місцевого керівництва з населенням.

- Творчі контакти з населенням відомих українських митців.

- Створення як одного з механізмів реалізації державної інформаційної політики у Донецькій та Луганській областях незалежного телерадіомовного концерну для спеціального

мовлення на окупованій території і території країни-агресора (за аналогією з Радіо Свобода). За формою це може бути міжнародна некомерційна телерадіомовна організація, що фінансуватиметься коштом диверсифікованих грантів: як від українських органів влади (Міністерство інформаційної політики або ж інші державні установи), так і з міжнародних донорських можливостей (міжнародні донори, діаспори, благодійні організації), а також через благодійні внески приватних осіб.

Крім того, посилення інформаційного впливу не буде успішним без паралельного розвитку критичного та конструктивного громадянського суспільства й залучення його до впровадження в життя громад українських цінностей і боротьби з інформаційною агресією.

Для цього варто здійснити низку заходів:

- Розробити та запровадити спеціальні грантові програми підтримки заходів з інформаційної реінтеграції, адресатами та реципієнтами яких мають бути громадські організації Донецької та Луганської областей (у тому числі – новостворені).

- Створити експертний орган при Міністерстві інформаційної політики для визначення тематики грантових програм (як державних, так і пропозицій до недержавних) та контролю за їх виконанням. Окрім цього, до завдань діяльності такого органу мала би входити розробка рекомендаційних наративів для просування у ЗМІ інформаційної політики України в контексті перспектив реінтеграції Донбасу.

- Стимулювати цілеспрямований пошук лідерів громадської думки на місцевому рівні та їх заохочення до створення громадських об'єднань та організацій, які могли би виступати з часом партнерами Міністерства інформаційної політики в реалізації визначених цілей, а також потенційними реципієнтами перспективних грантових програм (як державних, так і недержавних).

- Стимулювати створення інформаційних сайтів, груп у соціальних мережах, які об'єднували б користувачів за територіальним принципом і локалізованих у своїй роботі на Донецькій та Луганській областях.

- Залучати незалежні ЗМІ до системи отримання грантів та реалізації державних програм під проводом Міністерства інформаційної політики для розвитку свободи слова, боротьби із

неправдивою та викривленою інформацією, що лунає з російського теле- та радіоэфіру.

- Запровадити практику публікацій на платній основі у місцевих засобах масової інформації матеріалів, що підготовлені Міністерством інформаційної політики або у партнерстві з ним у рамках реалізації конкретних проектів (за згодою редакцій).

Окрім технічних та інфраструктурних складових проблеми інформаційної політики на прифронтових територіях, не меншу стратегічну важливість становить змістовна складова діяльності ЗМІ та інших акторів поширення інформації. В умовах конкуренції, свободи слова, а також наявності політичних та економічних інтересів в роботі низки ЗМІ, що наближені до тих чи інших груп впливу, створити гармонійне та злагоджене інформаційне поле з принаймні не протилежними за своїми оцінками «посилами», є складним завданням, втім – реалістичним. Як мінімум, до досягнення цілей у сфері змістовної складової інформаційної державної політики та політики інформування населення загалом (не тільки в рамках політики держави) варто було б дотримуватися таких орієнтирів та загальних принципів, як:

- Не викривляти інформацію про перебіг бойових дій та ситуацію на прифронтових і непідконтрольних Україні територіях, не замовчувати суспільно важливу інформацію.

- Більше уваги приділяти темам, із яких у суспільстві відчувається інформаційний голод, насамперед йдеться про роз'яснення реформ чи важливих соціально-економічних проблем (як от тарифи тощо), про теми, які стосуються вирішення конкретних життєвих потреб мешканців Донеччини та Луганщини.

- Наростити обсяг контенту, присвяченого темам, які є предметом маніпуляцій у російському пропагандистському дискурсі (сьогодні це так зване «американське питання» та політика нового президента США Дональда Трампа, питання кредитів МВФ, питання функціонування української економіки тощо). До вироблення контенту долучати фахових експертів у відповідних сферах.

- Збільшити обсяг контенту, спрямованого на зниження рівня конфліктності та відновлення

довіри в Україні. До вироблення цього контенту долучити психологів. Корисними можуть бути успішні історії переселенців, пряма мова мешканців прифронтових територій тощо, потрібно більш особово показувати і жителів непідконтрольних територій, уникати стереотипного їх представлення (що вони всі ватники та сепаратисти).

- Поступово підвищувати виробництво українського інформаційного продукту, який би з часом замінив російський, передовсім на телебаченні: серіали, документальне кіно, ток-шоу, освітні та розважальні програми тощо.

- Збільшити обсяг контенту, спрямованого на забезпечення інформаційних потреб мешканців окупованих територій. Рекомендована мова цього контенту — російська (у цьому контексті «мовні закони» можуть лише нашкодити поверненню проблемних територій та їх новій інтеграції в український соціум).

- Уникати мови ворожнечі та негативних стереотипів стосовно мешканців окупованих територій. В оцінках розділяти українських громадян під окупацією й тих осіб, які воюють проти України.

- Розвивати місцеві громадські ЗМІ, не підконтрольні олігархам, на сході й півдні України, зокрема в прифронтових зонах.

Цей перелік рекомендацій – не вичерпний, але цілком відображає найбільш гострі проблеми в сфері інформування населення у прифронтових районах та населених пунктах, і ті виклики, які стають ще більш очевидними при прискіпливому вивченні проблеми: дослідженні думки населення у проблемних районах та відвертій розмові з відповідальними або задіяними в реалізацію інформаційної і загалом державної політики органами влади в режимі Chatham house.

Так, за майже три роки протистояння зовнішній агресії ключові проблеми в сфері інформаційної політики у прифронтових районах не тільки не були повсюдно розв'язані, але й подекуди стали ще більш гострими. Це означає неможливість та стратегічну небезпеку ігнорувати необхідність спільних дій різних акторів, що можуть вплинути на ситуацію, і на різних рівнях – від місцевого до загальнонаціонального.

Фонд
Демократичні ініціативи
імені Ілька Кучеріва

міжнародний фонд

ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ
СОЦІАЛЬНИХ ПЕРСПЕКТИВ
ДОНБАСУ

ІНФОРМАЦІЙНА СИТУАЦІЯ В ПРИФРОНТОВИХ РАЙОНАХ: діагностика ризиків та шляхи їх подолання

Аналітичні записки

Дослідження проведено в межах «Ініціативи з розвитку аналітичних центрів», яка реалізується Міжнародним Фондом «Відродження» у партнерстві з Фондом розвитку аналітичних центрів (ТТФ) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні.

Автори:

Олексій Бурлаков
Сергій Гармаш
Андрій Гірник
Юрій Горбань
Діана Дуцик
Марія Золкіна
Роман Шутов

